NOVICE IJS

Interno glasilo Instituta "Jožef Stefan" Številka 212, maj 2025

UO IJS imenoval novega direktorja ~ 33. Dnevi Jožefa Stefana ~ Predstavlja se Svet raziskovalk in raziskovalcev na začetku kariere ~ In memoriam: prof. dr. Rudi Podgornik in akad. prof. dr. Gabrijel Kernel

KAZALO

Vodenje IJS prevzema prof. dr. Leon Cizelj 3

33. Dnevi Jožefa Stefana (24.–29. 3. 2025) 3
- Na IJS podpiramo uspešne inovativne projekte! 4
- Obiski učencev, dijakov in študentov med Dnevi Jožefa Stefana 2025 6
- Dan odprtih vrat IJS 2025 7

Pridružite se podporni shemi IJS za prijavo projektov Evropskega sveta za inovacije (EIC Pathfinder) 10

Svet raziskovalk in raziskovalcev na začetku kariere 10

Tehniški natečaj Energija in jedrska tehnologija 11

In memoriam 13
- Prof. dr. Rudolf Podgornik (1955–2024) 13
- Akademik prof. dr. Gabrijel Kernel (1932–2025) 14

Prebujanje (z branjem) 16

Prišli - odšli (10. 12. 2024–14. 3. 2025) 17

Dogajanje na IJS 18
- Sulejman Veličastni na obisku na Grudi 18

Kulturno dogajanje na IJS 19
- Odprtje razstave Anke Krašna 19
- Odprtje razstave Wilhelma Heiligerja 22
- Odprtje razstave Marjance Jemec Božič 25
- Odprtje stalne razstave Marjana Verča na Reaktorju IJS 27

Dan odprtih vrat, ki je bil v soboto, 29. marca 2025, se je začel z dobro voljo. Razpoloženja ni pokvaril niti napovedan dež. Tik pred prihodom prvih obiskovalcev so se pred fotografski aparat postavili organizatorji dneva odprtih vrat in koordinatorji z Jamove. Pri organizaciji in vodenju obiskovalcev po IJS na obeh lokacijah je sodelovalo kar 167 sodelavk in sodelavcev.

Foto: Marjan Verč

Novice IJS

Glasilo Instituta "Jožef Stefan", Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana

ISSN 1581-2707, e-ISSN 1581-2715

Urednika:	dr. Polona Umek in mag. Marjan Verč
Lektorica:	Špela Komac
Foto:	mag. Marjan Verč in avtorji prispevkov
Naklada:	1250 izvodov

Naslovnica: Ilustracija prikazuje nastanek laserja iz milnega mehurčka. Ko milni mehurček, ki mu dodamo fluorescenčno barvilo, osvetljujemo s črpalnim laserjem, nastanejo optične resonance WGM, kjer ujeta svetloba kroži blizu površine mehurčka. Laserska svetloba, ki nastane, je vidna kot svetel obroč okoli mehurčka in je na sliki prikazana z oranžnimi krogi. Avtorica slike: Zala Korenjak, F-5.

https://www.ijs.si/ijsw/Novice IJS, e-pošta: novice@ijs.si

Ponatis vsebine je dovoljen z opombo, da gre za prispevek iz Novic IJS.

Članke, predloge in pripombe lahko pošljete po e-pošti: novice@ijs.si.

Za vsebino strokovnih in (poljudno)znanstvenih člankov odgovarjajo avtorji.

Vodenje IJS prevzema prof. dr. Leon Cizelj

Upravni odbor Instituta "Jožef Stefan" je 15. aprila za novega direktorja Instituta imenoval prof. dr. Leona Cizlja. Vodenje bo predvidoma prevzel decembra, ko se izteče mandat aktualnemu direktorju prof. dr. Boštjanu Zalarju, ki je IJS vodil od decembra 2020.

Prof. Cizelj je trenutno vodja odseka za reaktorsko tehniko na IJS ter profesor na Fakulteti za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani.

Uredništvo

33. Dnevi Jožefa Stefana (24.–29. 3. 2025)

V počastitev spomina na slavnega slovenskega fizika Jožefa Stefana vsako leto marca na IJS potekajo Dnevi Jožefa Stefana, katerih namen je popularizacija znanosti. Prireditev, ki jo prirejamo že od leta 1993, je letos sovpadla z njegovo 190. obletnico rojstva (24. marec 1835).

Med 24. in 29. marcem se je zvrstilo veliko zanimivih dogodkov. Od ponedeljka do četrtka so potekala vabljena predavanja, ki so pokrivala področja raziskovanja inštituta:

- **Kvantni šum in samourejanje od rojstva vesolja do kvantnega računalništva,** *prof. dr. Dragan Mihailović, Institut "Jožef Stefan"*
- **Kaj povzroča amiotrofično lateralno sklerozo?,** *prof. dr. Ammar Al-Chalabi, King's College London (Velika Britanija)*
- **Vesoljsko smučanje za zdravje,** *prof. dr. Igor Mekjavić, Raziskovalni center Evropske vesoljske agencije (ESA) v Planici in Institut "Jožef Stefan"*
- **Povezava med strukturo in lastnostmi v perovskitnih oksidih,** *prof. dr. John E. Greedan, Univerza McMaster (Hamilton, Kanada).*

Če ste predavanja zamudili, so posnetki na spletni strani https://video.arnes.si/?hashtag=Kolokviji_IJS, do njih pa lahko dostopate tudi tako, da poskenirate priloženo QR-kodo.

S fotografskim aparatom je dogajanje ves teden spremljal tudi Marjan Verč. Za ogled fotografij obiščite https://dnevi.ijs.si/ oz. poskenirajte priloženo QR-kodo.

Od ponedeljka do petka je potekal tudi teden odprtih vrat, ki je bil **namenjen obiskom osnovnošolcev in dijakov**. Zanje smo pripravili različne izobraževalne vsebine, prilagojene njihovi starosti in interesom. Več o tem si lahko preberete v prispevku Dijane Šabović Brezac.

V sredo, 26. marca, je bila podelitev **nagrade zlati znak Jožefa Stefana**, s katero želi inštitut spodbuditi mlade ljudi k še večji zavzetosti in predanosti raziskovalnemu delu. Nagrada obenem predstavlja poziv odgovornim akterjem v gospodarstvu, naj novo znanje čim bolje uporabijo v praksi.

Letos so nagrado prejeli **Andraž Dolar**, **Jan Rozman** in **Blaž Škrlj**, katerih raziskave prinašajo pomembne vpoglede v ekotoksikologijo, biofiziko in umetno inteligenco:

Dr. Andraž Dolar z Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani je prvi raziskoval vpliv mikroplastike v zemlji na imunski sistem kopenskih rakov. Njegovi rezultati dokazujejo, da lahko mikroplastika sproži imunske odzive tudi v organizmih, kjer to ni pričakovano. Dognanja, objavljena v uglednih revijah, kot je Science of the Total Environment, bodo pripomogla k boljšemu razumevanju vpliva plastike na ekosisteme in smernic za njeno uporabo.

Dr. Jan Rozman s Fakultete za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani je bil nagrajen za raziskave, ki razkrivajo, kako se oblikujejo tkiva in kako določene celične populacije prevzamejo dominanco brez ge-

netskih prednosti. Rezultati raziskav so bili objavljeni v vodilnih revijah, kot sta Nature Physics in Physical Review Letters, njegova dognanja o topoloških defektih pa so odprla nova vprašanja v biofiziki.

Doc. dr. Blaž Škrlj z Mednarodne podiplomske šole Jožefa Stefana pa je v okviru doktorskega dela razvil učinkovite metode strojnega učenja. Njegove tehnike se že uporabljajo v biologiji, medicini in finančnem sektorju. Orodje RaKUn, ki omogoča avtomatsko iskanje ključnih besed, je vključeno v iskalnik finske nacionalne knjižnice, njegovo delo pa je bilo objavljeno v 120 znanstvenih prispevkih s skupno več kot 1300 citati.

Prejemnika zlatega znaka: doc. dr. Blaž Škrlj (levo) in dr. Andraž Dolar. Dr. Jan Rozman se zaradi bivanja v tujini podelitve ni uspel udeležiti. Foto: M. Verč

V okviru Dnevov Jožefa Stefana so raziskovalci predstavili nove vrhunske projekte in raziskovalno opremo. Več o tem lahko najdete na spletni strani dnevi.ijs.si.

Kot vsako leto so se dnevi Jožefa Stefana zaključili v soboto z **dnevom odprtih vrat**. Zahvala, da je vse teklo po načrtu, gre več kot 160 sodelavkam in sodelavcem, ki so letos sodelovali pri organizaciji in izvedbi tega dneva. Zakaj so na deževno soboto radovedni posamezniki obiskali naš inštitut, pa si lahko preberete v prispevku dr. Urške Florjančič.

Po koroškem rojaku pa se ne imenujejo le naš inštitut, Mednarodna podiplomska šola (MPŠ), fizikalni zakon o sevanju črnega telesa in z njim povezana konstanta, ampak tudi ledenik na Antarktiki, krater na Luni, Državni izobraževalni zavod v Trstu ter predavalnica na Fakulteti za fiziko Univerze na Dunaju.

Uredništvo

Na IJS podpiramo uspešne inovativne projekte!

Tomaž Lutman, dr. Urška Florjančič, dr. Marijan Leban, Služba za vsebinsko podporo projektom, prenos tehnologij in inovacije (U-7)

Na Institutu "Jožef Stefan" nastaja veliko inovativnih idej, ki se manifestirajo v različnih oblikah intelektualne lastnine. IJS se zavezuje k prenosu te intelektualne lastnine v gospodarstvo, z namenom izboljšanja kakovosti življenja tako v slovenskem kot v mednarodnem prostoru. Pomemben pogoj za uspešno komercializacijo izumov so dolgoročna partnerstva z gospodarstvom in sposobnost preverjanja delovanja idej znotraj IJS. V obdobju september–december 2024 je potekal izbor aplikativnih projektov IND v okviru RSF sklopa Inovativnost. Izbranih je bilo pet aplikativnih enoletnih projektov s področja biotehnologije, materialov v medicini, tekstilne industrije, reaktorskega inženirstva in merilnih naprav. Sredstva v višini 50.000 EUR na projekt bodo izbranim skupinam pomagala doseči višjo stopnjo tehnološke pripravljenosti ter s tem povečati privlačnost tehnologij za potencialne kupce. Pri izvajanju projektov pomagamo sodelavci Službe za vsebinsko podporo projektom, prenos tehnologij in inovacije (U-7).

SugarHeal – Okolju prijazna izdelava obližev za celjenje kroničnih ran

Skupina pod vodstvom izr. prof. dr. Ite Junkar je razvila napredno tehnologijo 3D-biotiska za izdelavo

inovativnih večfunkcionalnih obližev. Ti so narejeni iz odpadnih delov sladkornega trsa in obogateni z naravnimi antibakterijskimi učinkovinami, kar pospešuje celjenje kroničnih ran, zmanjšuje tveganje za okužbe in izboljšuje udobje pacientov. Projekt SugarHeal s pomočjo naprednih zelenih tehnologij omogoča personalizirano oskrbo ran, hkrati pa s trajnostnim pristopom industrijske odpadke pretvarja v visokotehnološke medicinske rešitve prihodnosti.

AERODROPS – Selektivna detekcija respiratornih kapljic v zraku

Skupina pod vodstvom prof. dr. Maje Remškar je kot prva razvila prenosno, cenovno ugodno in uporabniku prijazno napravo za selektivno merjenje koncentracije respiratornih kapljic v zraku. Naprava

Ekipa SugarHeal; na fotografiji sta Parameswaram Ganji in Ita Junkar, oba F-4. Člana ožje ekipe sta še Metka Benčina (F-4) in Sepideh Salehi (UL FKKT). Del širše ekipe so tudi sodelavci iz Galala univerze v Egiptu.

signalizira povečano koncentracijo respiratornih kapljic v zraku, ki so potencialno okužene. S tem se nadzira širjenje respiratornih bolezni, še posebno v zimskih mesecih, v prostorih, kjer je veliko ljudi, npr. v šolah, vrtcih, bolnišnicah, zdravstvenih domovih in negovalnih ustanovah, pa tudi v fitnes centrih in v športnih dvoranah. V kovinski industriji naprava zazna prisotnost kapljic hladilno-mazalnih sredstev, ki zaradi vsebnosti protimikrobnih učinkovin ogrožajo zdravje zaposlenih. Naprava je primerna tudi za alarmiranje povečanih koncentracij respiratornih kapljic, ki jih sproščajo živali z obolenjem dihal, kar prispeva k nadzoru bolezni živali in zaščiti rejcev.

AUPROTEX – Kontaktna protimikrobna zaščita za taktična profesionalna oblačila

Cilj projekta med Institutom "Jožef Stefan" (dr. Lea Gazvoda s sodelavci) in slovenskim proizvajalcem taktičnih oblačil UF PRO je stabilen nanos funkcionaliziranih nanodelcev zlata na tekstil. Uporaba

Ekipa AERODROPS; od leve proti desni mag. Matjaž Malok (F-5), mag. Anja Pogačnik Krajnc (F-5), dr. Maja Remškar (F-5), inž. Darko Kavšek, mag. Marko Hudomalj (E-6)

protimikrobnih funkcionaliziranih in inertnih nanodelcev zlata bi bila novost na trgu in predstavlja varno alternativo trenutnim pomanjkljivim tehnikam obdelave tekstila. Glavna prednost nove tehnologije je v njeni možnosti uporabe kemije na površini, ki omogoči delovanje proti patogenom brez sproščanja ali posredne tvorbe katerekoli aktivne snovi. Področje ureja Evropska regulativa o biocidih (EU) 528/2012. Tehnologija ima poleg uporabe v taktičnem segmentu oblačil tudi globalni tržni potencial v medicini, turizmu in gospodinjstvu, kar odpira možnosti za prenos tehnologije v prakso.

SING – Sistem za sprotni izračun porazdelitve nevtronskega fluksa in gama doznih polj

Na Institutu "Jožef Stefan" dr. Anže Pungerčič s sodelavci razvija sistem za simulacijo nevtronskega fluksa, spektra nevtronov, reakcijskih hitrosti, doznega polja gama žarkov in kopičenja sevalnih poškodb v jedrskem reaktorju v realnem času med obratovanjem reaktorja. Z uporabo hibridne metode fisijskih matrik na grafičnih procesorjih (GPU) bo simulator omogočal do 100-krat hitrejše izračune kot obstoječe metode, ki so izjemno računsko zahtevne. Prvi preizkus bo izveden na raziskovalnem jedrskem

Lea Gazvoda (K-9) – AUPROTEX projekt (Foto: M. Verč)

reaktorju TRIGA na IJS, nato pa bo sistem razširjen na druge raziskovalne in male modularne reaktorje (SMR), ki se razvijajo za komercialno uporabo.

B-Yeast – Nova platforma za pripravo nanoteles v mikroorganizmih

V okviru aplikativnega projekta Gašper Žun in sodelavci razvijajo novo platformo za produkcijo nanoteles. Gre za biološke molekule, del imunskega odziva kamelidov, ki se izredno specifično in močno vežejo na svoje tarčne molekule. Tako jih označijo (npr. diagnostika) ali pa omogočajo njihovo delovanje (npr. terapija za infekcijske bolezni). Razlog tako omejene uporabe je njihova relativno težavna – draga in počasna – priprava, zato so nanotelesa danes dostopna samo v zelo donosnih biotehnoloških in farmacevtskih panogah. Nova platforma, ki posnema imunski odziv (kamelidnih) živali, bo hitrejša, cenejša, etično nesporna, hkrati pa bodo končni produkti vsaj primerljive, če ne celo višje kakovosti od danes dostopnih produktov.

Anže Pungerčič (F-8) – SING projekt

Ekipa B-Yeast; člani ekipe od leve proti desni so Gašper Žun (B-2), Bor Krajnik, Pia Kobal in Anja Novak ter Uroš Petrovič in Dejan Slokar, ki na fotografiji manjkata.

Obiski učencev, dijakov in študentov med Dnevi Jožefa Stefana 2025

Vzporedno z glavnim programom Dnevov Jožefa Stefana je od ponedeljka, 24. marca, do petka, 28. marca 2025, vsak dan potekal tudi šolski program. Vseh pet terminov za obisk IJS na Jamovi so različne izobraževalne organizacije z vseh koncev Slovenije rezervirale že sredi februarja. Obiskali so nas Gimnazija Nova Gorica, Srednja tehniška in poklicna šola iz Trbovelj, Osnovna šola Dušana Bordona iz Kopra, Zavod Kajžica iz Kranja in Pedagoška fakulteta iz Ljubljane.

Najbolj številčni so bili obiskovalci s STPŠ Trbovlje, ki jih je bilo, vključno s spremljevalci, kar 110. Bodoči elektrotehniki, računalniški in strojni tehniki so obiskali 10 različnih odsekov na sedežu IJS na Jamovi in Center za mrežno infrastrukturo na lokaciji Teslova. Koordinatorji obiskov so kot vedno svoje raziskovalne vsebine prilagodili obiskovalcem in njihovim interesom: dijakom tehniške šole, sedemletnikom iz zavoda Kajžica, gimnazijcem, osnovnošolcem, ki obiskujejo kemijo kot izbirni predmet, in študentkam razrednega pouka s Pedagoške fakultete. V tednu odprtih vrat smo tako znanstvenoraziskovalno delo predstavili vsaj 200 obiskovalcem, ki vsi zatrjujejo, da se bodo še vrnili. Teden obiskov pa se je seveda zaključil s sobotnim dnevom odprtih vrat.

Dijana Šabović Brezac

Obisk skupine dijakov iz Srednje tehniške in poklicne šole iz Trbovelj na Odseku za fiziko nizkih in srednjih energij (F2). Predstavniki Ekološkega laboratorija z mobilno enoto so dijakom predstavili poslanstvo radiološkega dela ekološkega laboratorija, osvežili njihovo znanje o radioaktivnem sevanju ter jim predstavili opremo, ki jo intervencijske ekipe uporabljajo pri posredovanju na terenu. Na fotografiji sta Klara Poiškruh, mag. med. fiz., in mag. Branko Vodenik. Foto: Rok Roš Opaškar

Dan odprtih vrat IJS 2025

Oblačno in deževno sobotno dopoldne 29. marca 2025 je bilo ponovno živahno v prostorih Instituta "Jožef Stefan" na vseh treh lokacijah z laboratoriji: na Jamovi, Teslovi in na reaktorju v Podgorici. Ta dan smo gostili letni dogodek dan odprtih vrat (DOV) IJS 2025, ko želimo širši javnosti približati delo naših raziskovalcev ter predstaviti, kaj pomeni znanost za blagostanje družbe in kako iskati vedno nove poti za reševanje izzivov človeštva. Več sto obiskovalcem so bili na voljo ogledi prostorov, srečanja z raziskovalci in predstavitve vsebin, povezanih s snovjo, internetom, biotehnologijo, biologijo, kemijo, fiziko, robotiko, informatiko, znanjem, sistemi, materiali, okoljem in energijo. Med udeleženci DOV IJS 2025 smo zbrali nekaj vtisov, ki jih povzemamo spodaj.

Marinka, Olga, Fani na DOV IJS 2025 Foto: U. Florjančič

Tjaša, Tine, Žiga, Til in Ajda na DOV, foto: U. Florjančič

Pisani baloni so postali prepoznavni znak DOV IJS. Za prijazen sprejem obiskovalcev sta skrbela tudi Maša Rener in Roman Dobnikar. Foto: U. Florjančič

Anže z babi in dedijem na DOV IJS 2025 Foto: U. Florjančič

Janže, Marko in Roman Dobnikar na DOV IJS 2025 Foto: U. Florjančič

Tjaša, Tine, Žiga (10 let), Til (10 let) in Ajda (7 let) so lani obiskali reaktor na Brinju, letos pa so želeli spoznati tudi utrip IJS na Jamovi. Navdušili so jih različni poskusi in robotika, še posebej robot, ki je meril električni tok.

Medicinske sestre Marinka, Olga, Fani so se DOV IJS udeležile prvič. Fani in Olga sta želeli pobliže spoznati, kaj delamo na IJS, ker so pred več desetletji z IJS sodelovali njuni kolegi z Onkološkega inštituta

DOV IJS 2025 je obiskala tudi pisana druščina prijateljev iz sosednje Italije. Foto: R. Dobnikar

Franc Kert in Terezija Podlogar Kovačič na DOV IJS 2025. Foto: U. Florjančič

in oddelka za urologijo, kjer sta bili zaposleni pred upokojitvijo. Marinko, ki prihaja iz zobne stroke, so še posebej zanimali diamanti, karbidi in trde prevleke, ker se pri svojem delu srečuje s svedri. Fani in Olga, ki sta aktivni tudi v društvu upokojencev, sta obisk DOV IJS namenili tudi temu, da nekaj več izvesta, kako poteka ogled, ker imajo v sekciji upokojenih medicinskih sester v ljubljanski regiji že več let v načrtu obisk IJS.

Franc Kert je slabo leto varnostnik na IJS. Letošnjo soboto je prvič spoznal dan odprtih vrat. Navdušilo ga je veliko obiskovalcev vseh starosti, še posebej pa to, da je med njimi veliko mladih. Prihodnje leto bo povabil svojo hčer, da si pride pogledat delo na inštitutu.

Koordinatorji z Odseka K9 na DOV IJS 2025 Foto: U. Florjančič

Janže, študent Fakultete za družbene vede: »*S prijateljem Markom, ki je študent Filozofske fakultete, sva se odločila, da prideva na dan odprtih vrat na IJS zato, ker želiva povezovati vsa področja znanosti in najinega zanimanja v življenju. Na družbenih omrežjih sva videla veliko povabil, pa tudi objava z »Burekom Olimpija in IJS« je bila KUL ☺ Navdušena sva bila nad organizacijo in odličnimi predstavitvami. Oba sva velika zagovornika čistega okolja, hkrati pa sva si z veseljem ogledovala vse v povezavi z robotiko in umetno inteligenco. Krasno dopoldne sva imela. Hvala, #IJS*«.

Anžetu Kovačiču (5 let) je bil zelo všeč izlet v mamino službo, kjer si je skupaj z babico in dedkom ogledal, kaj delajo znanstveniki na Institutu "Jožef Stefan". Vse mu je bilo zanimivo, najbolj pa robotek, ki zlaga obleke, in to, kako ‚lula' tekoči dušik. »*Še dobro, mami, da imaš še vedno pisarno, ker smo streljali zamaške in delali eksplozije,*« je zaključil Anže.

O vtisih smo povprašali tudi skupino koordinatorjev z Odseka K9 – Raziskave sodobnih materialov, ki je čakala svojo novo skupino, da jo popelje na ogled. Uroš Hribar, Jan Žuntar, Jošt Oblak in Lucija Bučar so letos drugič med koordinatorji DOV IJS. Lani so potrebovali teden dni za priprave, letos je šlo že hitreje. Obiskovalce so navdušili s prikazom desetih različnih vsebin, med drugim so jim pokazali, kaj je penjeno steklo, kako poteka pulzno lasersko nanašanje in kako 3D tiskamo materiale. Sodelovanje na DOV jim je všeč, ker lahko javnosti pokažejo, s čim se ukvarjajo pri svojem delu. Odziv obiskovalcev je dober, pokazali so veliko zanimanja za prikazane vsebine in veliko spraševali.

Roman Dobnikar in Urška Florjančič

Pridružite se podporni shemi IJS za prijavo projektov Evropskega sveta za inovacije (EIC Pathfinder)

Želite postati del skupine raziskovalcev in raziskovalk Instituta "Jožef Stefan", ki so prejemniki projektov Evropskega sveta za inovacije (EIC Pathfinder)? Pridružite se naši podporni shemi, v okviru katere poskušamo izpolniti vaše individualne želje, hkrati pa omogočimo medsebojno povezovanje in izmenjavo informacij.

V okviru podporne sheme prijaviteljem in prijaviteljicam ponujamo vrsto podpornih ukrepov. Februarja smo organizirali dogodek, kjer smo skupaj z nacionalnima kontaktnima osebama ter dobitnikom projekta na IJS predstavili projekte EIC Pathfinder. Poleg tega prijaviteljem in prijaviteljicam ponujamo podporo pri razvoju in pisanju projektne ideje.

Razpis EIC Pathfinder Open je odprt med februarjem in majem 2025, medtem ko bo razpis za EIC Pathfinder Challenges odprt v drugi polovici leta, in sicer od julija do oktobra 2025.

Z izvajanjem podporne sheme smo že začeli, zato vabimo vse, ki bi se nam želeli priključiti, naj nam to sporočijo na elektronska naslova romana.jordan@ijs.si in ana.oblak@ijs.si.

Ana Oblak, asistentka pomočnice direktorja za evropske zadeve

Svet raziskovalk in raziskovalcev na začetku kariere

Julija 2022 je bil ustanovljen Svet raziskovalk in raziskovalcev na začetku kariere (SZK, angl. Council of Early Career Researchers), ki je pomembna pridobitev za mlajše raziskovalce na IJS. Svet, sestavljen iz sedmih mlajših raziskovalk in raziskovalcev do 12 let po zagovoru prve doktorske disertacije, služi kot

Svet raziskovalk in raziskovalcev na začetku kariere, od leve proti desni: Tome Eftimov, Zala Lenarčič, Igor Živković, Tadej Petrič, Nerea Sebastian, Primož Koželj, Matic Lozinšek, foto: M. Verč

posvetovalno telo direktorju. SZK zastopa raziskovalke in raziskovalce na začetku kariere ter zagotavlja izboljšano komunikacijo tako z direktorjem kot z drugimi organi inštituta. SZK tudi zagotavlja podporo in nasvete skupnosti raziskovalcev na začetku kariere na IJS. Članice in člani se sestajajo mesečno, da obravnavajo trenutno relevantne tematike, vsakih nekaj mesecev pa organizirajo odprto sejo, ki omogoča, da se mlajša generacija raziskovalcev na IJS seznani z dogajanjem, aktualnimi odločitvami in pobudami na IJS, če je le mogoče tudi z neposredno udeležbo direktorja ali predstavnikov drugih služb na IJS. Odprte seje so tudi možnost za vzpostavitev bolj aktivne in pogoste komunikacije vseh raziskovalk in raziskovalcev na začetku kariere z vodstvom inštituta.

Ob volitvah septembra 2024 sta se SZK pridružila nova člana Primož Koželj in Igor Živković; Zala Lenarčič pa je bila izvoljena za drugi mandat. Ob tej priložnosti so člani SZK izvolili novo vodstvo – Tadej Petrič je postal predsednik SZK, Nerea Sebastián pa podpredsednica. Na Strateških dnevih IJS v novembru so člani SZK komentirali trenutno situacijo in predstavili vizijo za prihodnost. Med drugim so predstavili težave, ki jih povzroča zbirka podatkov o zaposlenih – ker se ni zbiralo podatkov o datumu zagovora disertacije, je težko ugotoviti, koga je treba obveščati po poštnem seznamu SZK in kdo ima sploh pravico udeležbe na volitvah SZK. Hkrati so poudarili vlogo, ki jo imajo mlajše generacije in tuji raziskovalci na IJS pri oblikovanju sedanjosti in prihodnosti instituta – med zaposlenimi na IJS je okoli 270 oseb do 12 let po zagovoru doktorata, okoli 250 doktorskih študentov, pa tudi okoli 250 tujih raziskovalcev. Člani SZK so tudi izrazili močno podporo nedavno nastali Kadrovski službi in njenemu načrtu, da na ravni instituta vpelje organizirani obliki seznanitve z IJS in vpeljavo v delu (»onboarding«). Izrazili so tudi podporo internacionalizaciji instituta ter željo po čim bolj jasnih pravilih in navodilih za karierni napredek znotraj IJS, tako v slovenščini kot angleščini. IJS so pozvali, naj prek internih virov financiranja še več investira v svoj mladi kader, ker takšna podpora institucije pomeni večjo konkurenčnost pri pridobivanju nacionalnih in mednarodnih projektov.

Člani SZK za leto 2025 pozivajo, naj se RSF financiranje v obliki projektov Start in Future stabilno nadaljuje ter ostane izdatno in transparentno. Na splošno opozarjajo, da je nujno, da se mlajše generacije raziskovalk in raziskovalcev vključujejo v vse ključne odločitve in odločevalne procese, ki oblikujejo prihodnost inštituta. Zaradi novega Splošnega akta o raziskovalnih nazivih spodbujajo, naj IJS nov pravilnik o izvolitvah ter ustrezno metodologijo pripravi in sprejme čim prej, ker so spremembe lahko posebej kritične za mlajše generacije. Predlagajo tudi vzpostavitev centralnega informacijskega sistema (na primer interne spletne strani), kjer bi bilo možno zlahka najti podatke o različni raziskovalni opremi, dostopni na IJS. V duhu uspešne odprte seje SZK v januarju 2025 nameravajo člani SZK v letu 2025 na odprte seje še naprej vabiti predstavnike organov in služb na IJS, tako da bodo lahko vsi raziskovalci in raziskovalke na začetku kariere informacije o spremembah na IJS dobili iz prve roke in najbolj kvalificiranim osebam direktno postavili svoja vprašanja.

SZK

MINULI DOGODKI

Tehniški natečaj Energija in jedrska tehnologija

Izobraževalni center za jedrsko tehnologijo (ICJT) je jeseni 2024 razpisal nagradni natečaj Energija in jedrska tehnologija za osnovnošolsko in srednješolsko mladino. Namen natečaja je spodbujati ustvarjalnost ter ozaveščati o pomenu energije in jedrske tehnologije v današnjem času.

S svojimi izdelki, od preprostih maket iz papirja do bolj zahtevnih delujočih maket, je sodelovalo 26 ekip s 14 šol iz vse Slovenije. Petčlanska komisija je prispevke točkovala po enotnih kriterijih ustreznosti, izvirnosti in izvedbe.

Dr. Igor Jenčič, vodja ICJT, med pozdravnim nagovorom

V torek, 25. marca 2025, sta bili v prostorih ICJT predstavitev izdelkov desetih ekip, ki so se uvrstili v zaključni krog ocenjevanja, in slovesna razglasitev rezultatov. Vsekakor so vsi sodelujoči tudi zmagovalci natečaja, saj so uspešno pripeljali prispevek od ideje do konkretnega izdelka, kar nikakor ni mačji kašelj. Zato so vsi udeleženci poleg zahvale prejeli tudi priložnostna darila.

Pet najbolje ocenjenih ekip je dobilo glavno nagrado, in sicer dvodnevno potovanje v München z ogledom tehniškega muzeja. Nagrajenci so:

Mesto	Prispevek	Šola	Avtorji	Mentor
1	Maketa reaktorja TRIGA	SŠ Vegova Ljubljana	Vid Horvat Natan Jurca	Andrej Guštin
2	Maketa črpalne hidroelektrarne	OŠ Šenčur	David Remic	Bine Logar
3	Maketa vetrne elektrarne	OŠ Križe	Erazem Marn Aleks Erman	Tatjana Stanjko Betka Potočnik
4	Maketa jedrske elektrarne	OŠ Pod goro, Slovenske Konjice	Sara Turnšek Gaja Kampuš Izabela Ribič	Nataša Zabukovšek
5	Maketa enodružinske hiše s sončno elektrarno in malo jedrsko elektrarno	OŠ Juričevega Drejčka, Ravne na Koroškem	Patrick Marksl Jaka Gostenčnik	Gorazd Zagorščak

Nagrajenci so München obiskali 11. in 12. aprila ter bili z ogledom tehniškega muzeja in mestnih znamenitosti zelo zadovoljni.

Marjan Tkavc

Slika 3: Nagrajeni učenci in dijaki Tehniškega natečaja Energija in jedrska prihodnost na izletu v Münchnu.

Prof. dr. Rudolf Podgornik (1955–2024)

28. decembra 2024 je umrl profesor Rudolf Podgornik, zaslužni znanstvenik Instituta "Jožef Stefan" in zaslužni profesor fizike na Univerzi v Ljubljani. Profesor Podgornik je leta 1978 diplomiral, leta 1982 magistriral in leta 1986 doktoriral na Univerzi v Ljubljani. Sprva je deloval na Inštitutu za biofiziko Medicinske fakultete, od leta 1982 do leta 2019, torej skoraj 40 let, pa na Odseku za teoretično fiziko našega inštituta. Konec osemdesetih in v začetku devetdesetih je bil na izpopolnjevanju v ZDA in na Švedskem. Od leta 1995 do leta 2019 je bil profesor

Profesor Podgornik (foto: M. Verč)

na Fakulteti za matematiko in fiziko, nekaj let tudi na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani. Hkrati je bil pridruženi raziskovalec na National Institutes of Health, pridruženi profesor na University of Massachusetts Amherst in Case Western Reserve University ter gostujoči profesor na veliko univerzah v ZDA, Franciji in Nemčiji. Zadnjih pet let je delal kot profesor na Univerzi Kitajske akademije znanosti v Pekingu ter kot pridruženi profesor na dveh tamkajšnjih inštitutih.

Opus profesorja Podgornika, ki ga tvori več kot 300 člankov, je izjemen. Obsežen, raznolik in svež vključuje vrsto tem iz teoretične biofizike in fizike mehke

Profesor Podgornik na konferenci Coarse-graining the finer structure of macromolecular interactions, Ljubljana, 27.–30. 8. 2023 (foto: M. Verč)

kondenzirane snovi. Profesor Podgornik je delal na posplošitvah Poisson-Boltzmannove enačbe kot osnovi elektrostatičnih sil v mehki snovi; je eden od pionirjev opisa močne sklopitve ter raziskav vpliva elektrostatičnega nereda in regulacije naboja na interakcije med makromolekulami. Stalnica njegovega dela so bile Casimirjeve in van der Waalsove sile, ki jih je študiral v tekočih kristalih, polimerih in koloidnih suspenzijah. Raziskoval je fizikalne vidike DNA (deoksiribonukleinska kislina) ter elektrostatične, elastomehanične in druge lastnosti virusov. Njegovo delo nadalje obsega tekočekristalne polimere, proteine, hidratacijske in polielektrolitske premostitvene interakcije ter še nekaj sorodnih področij. Za

vir: https://govt.chinadaily.com.cn/s/202301/03/WS63b3d13d498ea274927acdc6/slovenian-physicist-derive--interest-from-nature-and-museums.html

svoje dosežke je prejel nagrado Kidričevega sklada in Zoisovo nagrado ter več mednarodnih priznanj.

Enako pomembno je pedagoško delo profesorja Podgornika. Usmerjal je sodobni študij biofizike na Fakulteti za matematiko in fiziko, prenovil vrsto predmetov ter kot mentor pri diplomskih, magistrskih in doktorskih delih vzgojil mnogo študentov. Študente je navduševal z odličnimi, eruditskimi predavanji in dostopnostjo.

Profesor Podgornik je izmed vseh biofizikov iz Slovenije najbolj prepoznaven in spoštovan tako v domovini kot v mednarodnem merilu. S široko mrežo sodelavcev z vsega sveta ter z angažmajem v številnih strokovnih telesih od uredniških in programskih odborov do panelov raziskovalnih agencij je pomembno prispeval k temu, da mednarodna javnost ceni delo, ki na področju biofizike in mehke kondenzirane snovi poteka pri nas. Njegov prispevek k ugledu Instituta "Jožef Stefan" in Univerze v Ljubljani je v vsakem smislu izjemen.

Profesorja Podgornika ne poznamo le po iskrenem zanimanju za znanost v najširšem smislu, po obsežnem znanju in dosežkih ter po razgledanosti, temveč tudi po odprtem značaju in širokosrčnosti. Sodelavci smo od njega dobili vso podporo, ki smo jo potrebovali, in se hkrati naučili samostojnosti. Vesel je bil naših pobud in jih je spoštoval. V znanosti in v vsakdanu je razmišljal hitro ter se tako tudi odločal: vselej je bil usmerjen v prihodnost, nikdar nazaj. Rad je imel izzive. Zaradi vsega tega je bilo delati z njim preprosto.

Na izletu po Skalnem gorovju leta 2010

Primož Ziherl

Akademik prof. dr. Gabrijel Kernel (1932–2025)

Med predavanjem

Konec januarja smo se poslovili od akademika Gabrijela Kernela, zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani in zaslužnega znanstvenika Instituta "Jožef Stefan", začetnika eksperimentalne fizike delcev v Sloveniji.

Gabrijel Kernel se je rodil septembra 1932 v Kočah pri Postojni. Fiziko je študiral na Odseku za tehniško fiziko FNT UL, kjer je leta 1965 tudi doktoriral.

Znanstveno pot je začel na betatronskem pospeševalniku na Institutu "Jožef Stefan", kjer je s sodelavci izvedel pomembne meritve lastnosti atomskih jeder z uporabo žarkov gama. Raziskave na področju jedrske fizike je nadaljeval na Univerzi v Oxfordu, kjer je opazoval inverzne fotojedrske reakcije, inducirane s protoni in delci alfa ter pri tem testiral invariantnost na obrat časa.

Po vrnitvi na Institut "Jožef Stefan" se mu je leta 1975 zaradi svoje znanstvene odličnosti uspelo vključiti v raziskave v evropskem centru za jedrsko fiziko CERN v Ženevi. Ob sebi je zbral ekipo mlajših sodelavcev. Bil jim je mentor pri diplomskih in magistrskih na-

logah ter doktoratih. Z njimi je v okviru mednarodne raziskovalne skupine Omicron zgradil spektrometer za raziskovanje sipanja pionov na protonih. Pri osrednji meritvi, študiju tvorbe pionov blizu praga, je s sodelavci izmeril pionsko-pionsko sipalno dolžino. V tem času je prevzel vodstvo skupine Omicron in jo zelo uspešno vodil, najprej med zajemanjem podatkov, nato pa še v obdobju njihove analize in interpretacije rezultatov.

Spektrometer Omicron v CERN-u

Skrb za mlajše sodelavce in za razvoj fizike delcev ga je leta 1984 vodila pri odločitvi za vključitev njegove raziskovalne ekipe v mednarodno znanstveno skupino ARGUS v raziskovalnem središču DESY v Hamburgu. Tam so s sodelavci prvi izmerili mešanje nevtralnih mezonov B in tako prišli do enega najbolj presenetljivih rezultatov v fiziki delcev konec osemdesetih let. Z mlajšimi sodelavci je izmeril sklopitveno konstanto močne interakcije in študiral hadronske sisteme, ki nastanejo pri trku dveh visokoenergijskih žarkov gama.

Veliko vitalnost je pokazal, ko se je pri 66 letih pridružil skupini DELPHI v CERN-u. Tu je, med drugim, s sodelavci določil sklopitveni parameter treh šibkih umeritvenih bozonov in proučeval asimetrijo naprej-nazaj pri razpadih nevtralnega šibkega mezona v par kvark-antikvark b.

Gabrijel Kernel ni bil le vrhunski znanstvenik. Bil je tudi predan pedagog in mentor, ki je navdihnil generacije mladih fizikov. Bil je ključna oseba za razvoj študija fizike delcev na Univerzi v Ljubljani. Bil je izjemen mentor pri diplomskih, magistrskih in doktorskih delih. Njegovi študenti so se uveljavili kot uspešni znanstveniki, pedagogi in podjetniki.

Mlajše sodelavce nas je spodbujal pri iskanju samostojne raziskovalne poti in odpiranju novih raziskovalnih področij. Marko Mikuž in Danilo Zavrtanik sta z mlajšimi sodelavci nadaljevala raziskave v eksperimentih v CERN-u pri bistveno višjih energijah, Peter Križan pa je s sodelavci najprej raziskoval na institutu DESY in nadaljeval pri raziskovalnem projektu Belle na Japonskem.

Slovenska ekipa pri eksperimentu Omicron poleti 1982: sedijo Gabrijel Kernel, Aleš Stanovnik, Danilo Zavrtanik, stojijo Marko Starič, Peter Križan, Franc Sever, Marko Mikuž, Darko Korbar (od leve proti desni)

Med priznanji njegovemu raziskovalnemu delu je treba omeniti Kidričevi nagradi leta 1960 in 1970, nagrado Sklada Borisa Kidriča 1975, Kidričevo nagrado leta 1991, priznanje ambasador Republike Slovenije za znanost leta 1992 in Zoisovo nagrado za življenjsko delo leta 2011. Leta 1995 je bil izvoljen za izrednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter leta 2001 za rednega člana. Med letoma 2008 in 2014 je bil načelnik Oddelka za matematične, fizikalne in kemijske vede III. razreda SAZU.

Osemdesetletnica Gabrijela Kernela: Aleš Stanovnik, Walter Schmidt-Parzefall (vodja eksperimenta ARGUS), Volker Soergel (direktor instituta DESY), Svjetlana Fajfer, Gabrijel Kernel

Gabrijel Kernel je opravljal številne pomembne funkcije na Univerzi v Ljubljani, na Institutu "Jožef Stefan", na Univerzi v Novi Gorici, na Raziskovalni skupnosti Slovenije in na Agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Predvsem pa je bil Gabrijel Kernel, naš kolega in vzornik, ki smo ga prijatelji in kolegi klicali Elko, čudovit človek in sodelavec. Znal je prisluhniti svojim mlajšim kolegom in z njimi deliti svoje razkošno znanje. Ob njem smo mlajši sodelavci v letih, ki so bila odločilna za naše oblikovanje, spoznali moč uglašenega raziskovalnega dela v skupini.

Peter Križan in Marko Mikuž

Prebujanje (z branjem)

Počasi je narava vstopila v nov letni čas, pomlad. Prav tako kot narava se tudi mi počasi prebujamo v nov letni cikel. Lepo vreme nas vabi ven, da začutimo prijetne tople žarke na svoji koži. Lepo je, če te trenutke delimo s svojimi bližnjimi. Knjiga, ki jo tokrat priporočamo, ima naslov *Pripadanje: pot domov.* Avtorica Toko-pa Turner na poetičen način piše, kako pomembno je, da pripadamo tako skupini kot samemu sebi.

Pripravili Irena Rebov in Anja Blažun

Stvarna literatura

Pripadanje: pot domov

Toko-pa Turner

Roman

Mladi Mungo

Douglas Stuart

Roman

Zgolj detajl

Adania Shibli

Roman

Tok ljubezni

Alain de Botton

Zgodovinski roman

Danes grofje Celjski in nikdar več

Anna Wambrecht-samer

Roman

Krizolacija: fantastična povest o izoliranih ljudeh

Dan Podjed

Potopisi, biografije

Prežeta s soljo, Divja tišina, poteze narave

Raynor Winn

Prišli - odšli (10. 12. 2024–14. 3. 2025)

Zaposlili so se:

16. 12. Jan Drole, strokovni sodelavec, E7
16. 12. Christian Leonardo Camacho Villalon, uveljavljen raziskovalec, E8
16. 12. Kohei Ogane, asistent, F1
18. 12. Ana Jeknić, mlada raziskovalka, E6
18. 12. Devanand Tiwari, mladi raziskovalec, F5
16. 12. Maja Sever, sekretarka inštituta, U6
31. 12. Mojca Brglez, asistentka, CMI
31. 12. Zala Sel, asistentka, O2
31. 12. dr. Špela Vintar, znanstvena svetnica, CMI
1. 1. doc. dr. Paula Pongrac, višja znanst. sodelavka, F2
1. 1. dr. Urška Gradišar Centa, asist. z doktoratom, F2
1. 1. Boris Gardinovački, asistent, F9
1. 1. Ivan Porupski, strokovni sodelavec, E8
1. 1. Nikola Marić, strokovni sodelavec, E8
1. 1. dr. Jakob Novak, asistent z doktoratom, F9
1. 1. Alexios Christopoulos, znanstveni sodelavec, F1
6. 1. dr. Špela Stres, strokovno raziskovalna svetnica, U1
1. 2. Majda Gostinčar, področna sekretarka, U1
1. 2. dr. Nilesh Kumar, asistent z doktoratom, K3
1. 2. dr. Jaka Vodeb, asistent z doktoratom, F7
1. 2. Eva Cerkvenik, samostojna strokovna sodelavka, F5
1. 2. dr. Maja Leber, višja str. delavka v raziskovalni dejavnosti, U6
1. 2. Nina Dešman Vižintin, področna svetovalka, F5
1. 2. Maja Kološa, strokovna delavka v raz. dejavn., U2
1. 2. Artem Nigmatulin, asistent, F7
1. 2. Siddharth Parashari, znanstveni sodelavec, F9
1. 2. Lin Zhang, mlada raziskovalka, K3
1. 2. Sara Ugrin, vodja enote v raziskoval. dejavnosti, U2
16. 2. Manuela Pergar, strokovna delavka v raziskovalni dejavnosti, U2
15. 2. Muhammad Basir Khan, mladi raziskovalec, F9
17. 2. Klara Mulej, področna svetovalka, IRCAI
17. 2. dr. Jyoti Gupta, asistentka z doktoratom, K9
15. 2. dr. Eldar Ganiev, znanstveni sodelavec, F9
15. 2. dr. Isabel Natalia Garcia Arevalo, asistentka z doktoratom, O2
17. 2. Ana Siljanovska, raziskovalka, K1
1. 3. Mohammad Nausad, asistent, O2
1. 3. Maryna Lukash, samostojna strokovna svetovalka področja v raziskovalni dejavnosti, O2
1. 3. Ana Krstevska, področna svetovalka III, E9
1. 3. dr. Ahmad Turki Yousef Al-Anaqreh, asistent z doktoratom, E6
1. 3. Iva Eftimska, asistentka, E9
1. 3. Vukan Milovanović, asistent, B3
1. 3. Subhashis Rooj, mladi raziskovalec, K9
10. 3. dr. Jurica Levatić, znanstveni sodelavec, E8
1. 3. Allwin Mabes Raj Antoney Francis Paulraj, asistent, O2
10. 3. Carlos Martin Signes, asistent, F8
12. 3. Adna Alilović, asistentka, O2
1. 4. dr. Chenyang Xie, asistent z doktoratom, K3

Novim sodelavcem želimo prijetno počutje na delovnem mestu.

Odšli:

30. 12. dr. Luka Šušteršič, vodja centra ZIC, upokojitev
30 12. Mark Martinec, strokovni svetnik, CMI, upokojitev
30. 12. prof. dr. Dušan Kordiš, višji znanstveni sodelavec, upokojitev
30. 12. Bogomir Vrhovec, samostojni strokovni sodelavec, E1
30. 12. prof. dr. Borka Džonova Jerman Blažič, znanstvena svetnica, E5, upokojitev
30. 12. Marjetka Tršinar, projektna sodelavka, F5, upokojitev
30. 12. Peter Frkal, višji raziskovalec, K1, upokojitev
30. 12. prof. dr. Spomenka Kobe, znanstvena svetnica, K7, upokojitev
30. 12. Minka Ferfila, projektna sodelavka, U2, upokojitev
30. 12. Jožica Oberstar, strokovna sodelavka VII/2 (III), upokojitev
31. 12. Luka Tavčar, vodilni strokovni sodelavec, CEU
31. 12. Anja Dremelj, mlada raziskovalka, B3
31 12. Manca Černila, strokovna sodelavka, B3
31. 12. dr. Luka Mišković, asistent z doktoratom, E1
31. 12. Arsim Kelmendi, strokovno raziskovalni sodelavec, E6
31 .12. Nina Verdel, asistentka z doktoratom, E6
31. 12. dr. Jana Krivec, asistentka z doktoratom, E9
31.12. Marin Šako, asistent, F1
31. 12. Romana Krištof, strokovno raziskovalna sodelavka, F2
31. 12. doc. dr. Paula Pongrac, višja znanstvena sodelavka, F2
31. 12. dr. Franci Bajd, asistent z doktoratom, F5
31. 12. dr. Mimoza Naseska, asistentka z doktoratom, F5
31. 12. dr. Andrea Jurov, asistentka z doktoratom, F6
31. 12. dr. Svitlana Petrusenko, asistentka z doktoratom, K1
31. 12. dr. Hanani Zouhair, asistent z doktoratom, K9
31. 12. Ali Saeed WAQAR, asistent, O2
31. 12. Jože Kašman, sekretar inštituta, U5
31. 12. dr. Jan Kren, asistent z doktoratom, R4
31. 12. prof. dr. Borut Štrukelj, znanstveni svetnik, B3
31. 12. mag. Bojan Marin, asistent z magisterijem, F5

9. 1. dr. Patricija Hribar Boštjančič, asistentka z doktoratom, F7
14. 1. Giulia Della Pelle, asistentka, K7
21. 1. Peter Keše, strokovni delavec v raziskovalni dejavnosti, E3
26. 1. Maša Voler, svetovalka III, U1
31. 1. Tamara Kotnik, vodja enote v raziskovalni dejavnosti, U1
31. 1. Miha Mohorčič, področni svetovalec, E6
31. 1. dr. Nataša Drnovšek, asistentka z doktoratom, K7
31. 1. dr. Marko Robić, asistent z doktoratom, K5
16. 2. Petruša Borštnar, asistentka, K9
28. 2. dr. Katarina Karničar, asistentka z doktoratom, B1
28. 2. dr. Katarina Kozlica, asistentka z doktoratom, O2
16. 3. Maja Koblar, asistentka, K5

Barbara Gorjanc

Sulejman Veličastni na obisku na Grudi

Letošnji pustni torek ni bil od muh. Na delovni obisk na Grudo je prišel sam Sulejman Veličastni s svojim haremom.

Pobudo za letošnje maske je dal Dejan Ratković, kostume pa so oblikovali in izdelali Dejan in njegovi prijatelji.

Sulejman Veličastni in njegov pisani harem. Od leve proti desni stojijo: Mojca, Karmen, Nina, Špela, Tina in Jožo, sedijo pa Neža, Dejan – Sultan, Mirjana – Hurem ter Janina.

Odprtje razstave Anke Krašna

Zelena, modra, rdeča ...

Ponedeljek, 9. septembra 2024, ob 18. uri

Ritual slasti in bolečine

Anka Krašna je v svojem umetniškem delovanju, ki se giblje med abstrakcijo in figuraliko, pokazala, da je možno slikati prav na ločnici mimetičnega in nemimetičnega. Vsebina njenih slik se giblje od kritike družbeno-političnega stanja, izrisovanja dramatičnega bistva izbranih svetopisemskih motivov do preprostejših tem, ki orisujejo lepote njenih drugih zanimanj. Na potovanjih slika podobe miru in spokoja, a prav tako zadnja desetletja svoje podobe od burke do črne vreče za smeti lušči do golote. Obsežnejši cikel *Brez besed* (2018) predstavlja večinoma v belo oblečene celopostavne neveste in pomeni nadgradnjo cikla upodobitev žensk v burkah iz leta 2017. V svojih slikarskih zgodbah prikazuje prizore resničnega sveta in človeškega neprijaznega vsakdanjika, pri čemer mnogi pogledajo stran. Gre za prvinska, vase in navzven usmerjena psihična stanja, ki prav zaradi (mestoma brutalne) iskrenosti še bolj čvrsto vežejo temelje njenega slikarstva. V svojih delih obravnava večkrat spregledane teme, ki še zmeraj niso razrešene (delavci), a stremijo k odrešitvi (ženske).

Kot nabiralka biserov, ki hlasta za zrakom, razgalja položaje žensk v različnih religijah. *Rdeča je barva ljubezni, ne? Ampak rdeča je tudi barva krvi in krvavenja in ran.*[1] Pomeni dvojnost med naukom, institucijo in življenjem vere? Že izgon iz raja je žensko postavil v podrejen položaj, sporoča slikarka. Ona je kriva, ona je zapeljala Adama, zato sledi grozljiva napoved, da bo v mukah rodila. Tako se krivda prenese na še nerojenega otroka, ki se rodi z grehom. Ena sama grožnja in strah ter siljenje v pokorščino. Slikarkine podobe so prostor psihičnih vizij, manualnih ritmov, razširjanja kromatične teksture proti robu in prek njega. Krute zgodbe pripoveduje simbolno, signali, s katerimi sporoča njihovo navzočnost, so ostri kot britev. Z jasnimi likovnimi razmerji v podobah s kontrastnimi barvami, značilno strukturo in kompaktno teksturo upodablja osnovne prvine, ki ne izključuje ognjemeta strasti in temnejših osebnih življenjskih izkušenj. Med te motive tke tudi lastne srčne, žalostne in tragične življenjske izkušnje.

Barve jo razgaljajo, kar jim dopušča in jih celo vzpodbuja. Pogosto uporablja različne tehnike, da doseže želene barvne učinke. Barve jemlje po občutku, najpogosteje modre, zelene in rdeče, da jih izpod površine kože izlije na platno. Po odkritjih britanskega polihistorja Thomasa Younga (*Teorija vida in barv*, 1802) naj bi prepoznavali samo tri barve – zeleno, modro in rdečo – kot izhodišče, iz katerega sestavljamo vse druge. Različni odtenki zelene ponujajo osvobajajoče mirne tone, pri modri gre za skrivnostnost in tišino, rdeči imajo mnogo zvenov, od tistih pridušenih, globokih do agresivnih.

Zelena. Slika *Zeleni obroč* (2009) očara z okusom oblike, ki sledi iskrenosti, umetničini intenci, njenim izkušnjam, videnju in vedenju. Ker v blagodejno tišino ne vpenja le samosti, temveč tudi navdihujoče ponotranjen svet, je gledalcem tako blizu, tako lep,

[1] *Anka Krašna: Med ustvarjalcem in platnom se ustvari psihološki dialog,* RTV 365, Likovni odmevi, sprašuje Izidora Pevec, 19. 11. 2021 (19 min)

velik in veličasten. Sam proces ustvarjanja te sublimne podobe je preoblikovana estetska izkušnja, ki ne nastopa zgolj kot prepis realnosti, zaradi česar je tako polnokrvna. V smaragdno zeleni barvi je slikarka prepoznala tudi bistvo pokrajine v okolici Posočja in se ob pogledu na gladino reke Nadiže poglobila v življenjsko usodo pesnika Simona Gregorčiča, v ljubezensko zgodbo med njim in učiteljico Dragojilo Milek, ki je tudi pesnila. Tako je v sliki *Nadiža* (2013) upodobila pripovedno zvezo kot večni tok prelestno lepe reke Soče, ujete v ozek kanjon. Za zeleno sliko *Sence* (2017) se zdi, da je kot nekakšno ‚okno v svet', a je prav obratno, je okno sveta v lastno dušo, kamor vstopajo različni prividi in različne zloslutne sence. Na sliki zelo velikega formata *Tam, kjer umirajo metulji* (2014) se zelenomodra barva tihomorskih vulkanskih otokov na Maldivih kaže kot pripoved

o izgubljeni ljubezni. Metulji predstavljajo tisto vznemirljivo občutje nekje v trebuhu, ki ščegetavo napoveduje ljubezensko strast. Očarala jo je tudi bleščeče turkizna barva Neretve in v mestu Počitelj je nad njeno strmino nastala tudi podoba Medrese iz 17. stoletja s petimi manjšimi in eno večjo kupolo, s patino njihove bakrene kritine v tonih reke (*Medresa*, 2015). V slikah z oljem na papirju (*Hiša v Ehingenu*, 2015) je poiskala stik s primarnostjo slikarske ploskve v določenem trenutku, realnostjo same podobe, ki jo je ustvarila na licu mesta ‚tukaj in zdaj' in jo (v svoji abstraktni poenostavitvi) ohranila pred izmuzljivostjo pozabe.

Modra. Z intimnimi zgodbami Anka Krašna vsakokrat znova razgalja svoja čustva, za katera (včasih) niti ni nujno, da jih gledalec spozna do bistva, saj so mnoga tako ali tako univerzalna sporočila. Modra, barva neskončnosti, je prav tako pomembna v slikarkinem celotnem opusu, saj napoveduje, da bo v njeno brezkrajnost navsezadnje prišla vsaka ženska. Ali morda tudi moški z zaupnim pogovorom s seboj: čigava

je sicer njegova izpoved, namenjena neposredno gledalcu (*Monolog*, 2000)? Se z močnim profilom nakazana oseba pogovarja s svojim notranjim svetom, v katerem se kažejo protislovja, ali pa se z monologom neposredno odziva na zunanje dogajanje? Hkrati ko slika, Anka Krašna ustvarja tudi zgodbe, ki s hladnim pišem zimskih belin in modrin dajejo občutje osamljenosti. Melanholično razpoložena (včasih tudi) sanja. Vzpenja se proti reži neba, ki se lesketa v lomu sončnih žarkov, sprva počasi, potem hitro in vročično, pri tem pa spreminjajoče se oblike zakrivajo globino morja in se očarljivo spogledujejo z igro sonca in vetra (*Globina morja*, 2004). Njen sen je neulovljiv in ne želi razlage, včasih je vsebina nekega nestvarnega in nedoumljivega dela prav v tistem, kar ni izraženo. Naslikane hiše, vrata, okna (*Modro okno v St. Veitu*, 2015) niso odslikave realnega sveta, ampak podobe iz njenih potovanj kot okvir za imaginarne svetove. Sanjski svetovi prek sublimnega ozračja in arhetipskih podob vzbujajo občutke pomirjenosti, sprijaznjenosti, univerzalne lepote, božanskosti in absolutne resnice. Lahko pa modrina nakazuje odsotnost, lebdenje v neskončnosti (*Pelin v srcu*, 2012). *Zdi se nam, kot da bo ta trenutna bolečina trajala večno, kot da smo z njo prevzeti in zgolj lebdimo v svojih občutkih.*[2]

Rdeča. Če bi Anka Krašna znala pisati, ne bi slikala, a tudi v njenih novelah bi bilo polno simbolike. V tem smislu daje svojim slikam pomenljive naslove, za katere se zdi, da so njen ‚pisateljsko izpovedni' podpis. V njenih podobah obsežnega cikla *Zgodba brez besed* (2001) se kaže, kako pomembni so stiki v življenju: z ljudmi, naravo, s seboj, s stvarmi, simboli, sledmi, z abstrakcijo, z realnostjo, sanjami, s kulturo, tradicijo in intuicijo. V slike vstopa s celim telesom. To je

[2] Virtualna razstava: Anka Krašna, Poplava modrin pod površino kože, Galerija Media Nox, 2019

zahtevna igra s samo seboj, saj je zanjo umetniško izražanje ritual slasti in bolečine. Slika stiske, dvome, težave, obtožbe in krivde, ki jih doživljajo ženske. Slika jih z rdečo, ki pomeni barvo krvi in boja. Gre za prvinske, vase in navzven usmerjene elemente osebnih izkušenj in kompleksnih psihičnih stanj, ki prav zaradi (mestoma brutalne) iskrenosti še bolj čvrsto vežejo temelje njenega slikarstva. Eden njenih najmočnejših motivov žrtvenika je slika *Raztrančirana* (2004) v kombinaciji z manjšo podobo (*Raztrančirana 1*, 2004). Zgodba iz obsežnega cikla slik *Dnevnik gospodične Silve Blondy* na različno velikih slikovnih nosilcih govori o dekletu, ki jo je iz varnega zavetja doma zvabil brkat moški. Zaključni sliki te (vizualne) romaneskne pripovedi sta, čeprav vzeti iz konteksta slikarkine osnovne zgodbe, sporočilno močni v kateremkoli času. Krutost takšne smrti ni (le) opozorilo, temveč je v kontekstu drugih zgodb prepuščeno mislim o današnjem nezamisljivo brutalnem svetu, kjer v vojni umira vse več nedolžnih žensk in otrok. Čudno odrezana noga ob obglavljenem telesu na mizi, ki jo opazujemo od zgoraj navzdol, predstavlja odvečnost besed. Odsekana in odpadla glava zaključuje zgodbo. Rdeča slika *Peščena ura* (2017) simbolizira čas, ki se vsakomur vedno izteče, a napoveduje tudi, da življenje človeštva teče dlje.

Razstava je osnovna vrednostna enota sodobne umetnosti. Izčistila naj bi pogled na delo umetnice, ga legitimirala in ostala zabeležena kot trajna vrednost na njeni profesionalni poti. Ena posebnost Anke Krašna je tudi, da se posamezne slike iz različnih ustvarjalnih ciklov lahko postavijo na nov način, se ustvarjajo nova zaporedja, pripovedujejo nove zgodbe, vendar nove kombinacije vedno temeljijo na njenih vselej izčiščenih likovnih izhodiščih. Desetletja iskanj so izpolnjena z njeno zasebno mitologijo. Izbrane slike so nastale v tem stoletju in predstavljajo poseben pol slikarkinega zrelega ustvarjalnega obdobja. Njene slike imajo to moč, da ponujajo v sebi skoncentrirane podobe, v katerih se gledalec lahko prepozna.

Tatjana Pregl Kobe

Avtor vseh fotografij z opdrtja razstave: Branimir Ritonja

Anka Krašna

Rodila se je 30. aprila 1950 v Miklavžu na Dravskem polju. Najprej je študirala likovno pedagogiko na Univerzi v Mariboru, nato pa se je vpisala na Akademijo za likovno umetnost Univerze v Ljubljani, kjer je leta 1976 diplomirala na Oddelku za slikarstvo pri profesorju Francu Kokalju, specialko pa je končala leta 1979. Njen študijski čas so zaznamovala številna potovanja, ki so jo vodila v skorajda vse evropske države, leta 1975 pa je tri mesece spoznavala kulturno tako zelo drugačno in neizmerno bogato Indijo ter sosednji Nepal. Imela je več kot sto samostojnih razstav doma in v tujini. Od leta 1974 je sodelovala na številnih domačih in mednarodnih skupinskih razstavah. Še vedno se rada udeležuje umetniških kolonij in ex-temporov. Prejela je mnogo nagrad, med njimi odkupno nagrado Umetnostne galerije Maribor (1995), nagrado DLUM (1996, 1997, 2014, 2015, 2017), Glazerjevo nagrado mesta Maribor (2004), nagrado Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov (2015) in Nagrado zveze društev slovenskih likovnih umetnikov za življenjsko delo (2017). Od leta 1996 je bila izredna, od leta 2001 pa redna profesorica za risarsko in slikarsko oblikovanje na Pedagoški fakulteti v Mariboru, dokler se leta 2020 ni upokojila. Leta 2020 je imela v Galeriji mesta Ptuj veliko retrospektivno razstavo (29. 9.–22. 10), sočasno je pri Umetniškem kabinetu Primoža Premzla izšla njena obsežna barvna monografija s strokovnim besedilom in dokumentacijo Marjete Ciglenečki in avtoričinimi osebnimi zapisi v slovenskem in angleškem jeziku (prevedla Jana in Janko Siranko). Živi in ustvarja v Miklavžu pri Mariboru, v hiši, ki sta jo zgradila njena starša.

Odprtje razstave Wilhelma Heiligerja
Metafizika barve

Ponedeljek, 9. decembra 2024, ob 18. uri

Meditativno slikanje s fotografsko kamero

Filozofija zena, ki jo je Wilhelm Heiliger že zgodaj posvojil, mu je omogočala meditativno spoznavanje metafizične resničnosti zunaj vseh iluzij realnega sveta, vendar je za njegovo intimno poetično umetnost poleg zenovskega mišljenja pomembno tudi njegovo pojmovanje razmerja med večnostjo in skozi desetletja ponavljajočo se in vse hitreje spreminjajočo se zdajšnjostjo.

Pri iskanju nenavadnih motivov, minimalističnem upodabljanju in pri preslikavanju konkretnega sveta je najprej eksperimentiral z različnimi mediji in materiali (kot so kitajski papir, pleksi steklo, filc, les, železo, mavec ali akril na platnu). Na Univerzi Stanford v Kaliforniji, kamor se je po dveletnem bivanju v Washingtonu leta 1975 preselil, je deloval kot pisec in raziskovalec ter avtor mnogih knjig o politiki, literaturi, filozofiji in psihologiji.

Prav njegovo znanstveno delo je bilo odlična osnova za zavestno ustvarjanje filozofsko-psiholoških učinkov na simboliko barvnih in svetlobnih kompozicij. Sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je Heiliger posvetil *slikanju s fotografsko kamero*, ko je imel že za seboj študij in preden se je preselil v ZDA, najprej v Washington in nato v Kalifornijo. Analogna in pozneje digitalna fotografija abstraktnih, geometrijskih in arhitekturnih motivov je postala osrednji medij njegovega umetniškega ustvarjanja. Svoje znanje in izkušnje je poglabljal na številnih potovanjih po svetu, spoznaval je druge kulture in drugačno miselnost. Od začetka osemdesetih let minulega stoletja je tako s slikarskim očesom fotografiral arhitekturo v Indiji, arhitekturne elemente ameriških Indijancev v Mehiki in v Mehiki tudi modernistično naselje znamenitega mehiškega arhitekta Luisa Ramira Barragána Morfína. Posebej pomembno je bilo zanj srečanje s kitajsko kulturo, saj je kar nekaj let nastajal bogat ciklus kitajskih svitkov z akrilom na kitajski papir in svilo. Željo, da bi formalno dosegel večje in čistejše ploskve, so mu omogočili visoki in ozki formati, krhkost vizualne pripovedi pa prosojna struktura kitajskega papirja. Posamezni svitki, ki so namenoma brez naslova, gledalca vabijo, naj v njegov intimni svet vstopa prek interpretacije oblik in čistih barv. Tu Heiliger uporablja krožne ali elipsaste forme in mehko zaokrožena ovalna jedra kot simboliko prebujajočega se življenja. Živo rumeni ovali gledalca (podzavestno) spominjajo na ginko, ki ga na Kitajskem častijo kot drevo spoznanja in velja za zdravilno, ne glede na to pa občudovalce spomladi razveseljuje s svetlim zelenilom in se jeseni obarva z zlatorumeno barvo. Verjetno so rumene forme nastale na osnovi avtorjevega raziskovanja čiste likovne problematike, kjer so naglašeni odnosi med plastično oblikovano fakturo in nemimetično uporabo živobarvnih pik ter konkavno-konveksnih ali drugače ukrivljenih črt na radodarni belini slikovnega nosilca.

Na evropski celini mu je bilo najbližje sredozemsko izročilo in njegove civilizacijske pridobitve. Razvil je lastno metodologijo za preoblikovanje resničnih posnetkov, ki (že) poudarjajo pravo razmerje med zaznavo uma in iskanjem resnice v detajlih, med podobo kot celoto in preboji ključnih detajlov, med vrhunsko obliko celote in »prestopanjem reke z ob-

čutkom za kamne«, med drznostjo in ohranjanjem enakomernega tempa pri vzpostavljanju novega pred odstranitvijo starega ter ravnovesjem med stvarnostjo in simboliko. Zanimiv odmik od uporabe fotografskega aparata predstavlja niz skulptur iz polihromiranega lesa in železa ter minimalistično zasnovan *Triptih* iz pobarvanega mavca, ki nagovarja gledalca z umetnikovim meditativnim doživljanjem vzhodnjaškega sveta.

Z leve: Pavla Jarc, Tatjana Pregl Kobe in Wilhelm Heiliger

Poseben eksperiment so z akrilnimi barvami poslikane fotografije. Nato je slike, ne da bi uporabil fotografsko kamero, pač pa s simboliko, ki jo je v sebi sočasno zaznavalo njegovo fotografsko oko, v različnih obdobjih ustvarjal z različnimi tehnikami: najprej v mešani tehniki, nato pleksi na pleksi, slike na papirju z akrilnimi barvami, akrilne barve na platnu, filc na pleksi in pleksi na platnu. Cikel risb na papirju je ustvaril s flomastrom na papirjih različnih velikosti. Polni in nabrekli eliptični liki, razpotegnjene krožne oblike kot središčno pomagalo kompozicijske urejenosti, pike ali krogi, ki kot tematika kroženja delujejo z univerzalno obliko, so kot skrbno izdelana orkestralna zgradba. Povsem očiščeno mimetične navzočnosti predstavljajo samozadostno dominantno formo.

Različnost abstraktnih motivov v arhitekturi je skoraj od vsega začetka Heiligerjevega umetniškega ustvarjanja postavljena na piedestal. Močne in popolno osvetljene barve ter jasna struktura teh podob slavita estetske arhitekturne elemente, ki sporočajo umetnikovo razumsko dojemanje prostora in z asketskimi rezi podob njegovo čustveno nadgradnjo. Enostavne geometrijske oblike v teh delih izvirajo prav iz abstrahiranja naravnih oblik, ki v njegovih delih niso neosebna. V ta abstraktni okvir je avtor premišljeno vključil osnovne motive, ki jih je ‚iskal s fotografsko kamero' in so nastali kot posledica poenostavitve nekih iz realnosti vzetih motivov, že razumljenih kot avtonomne likovne enote, sestavljene v natančne barvno in oblikovno domišljene konstrukcije.

Umetnost Wilhelma Heiligerja je dovolj nazorna in slikovita, raznolika in dramatična, minimalistična in poetična, da ob njej skozi *ratio* zapoje *poesis*. Nekatere podobe so bolj pripovedne in bolj komunikativne, nekoliko težje za klasično razumevanje so morda nekatere abstraktne forme, ki se druga za drugo vrstijo pred gledalcem kot metafora na metaforo. Tako branje morda ni lahkotno, a kdor predre opno in se prebije skozi prepričljivo slikanje sveta avtorja, ki je po prepričanju in duši filozof, najde v teh vizualno poetičnih podobah množico prispodob, ki sledijo druga drugi, se prelivajo iz ene v naslednjo zamisel in omogočajo poetičen zanos.

Podobe umetnikovih velikih dimenzij, ustvarjene iz fotografskih posnetkov, so bile v vseh minulih desetletjih vse od geometrične abstrakcije vselej skrbno načrtovane in večinoma upodobljene na posebnem slikovnem nosilcu. Za tako atraktivno predstavitev po selitvi iz nemškega Essna zadnja leta umetnik išče svoje motive predvsem na slovenski in italijanski

obali, na Krasu in v okolici Nove Gorice, kamor se je vrnil in ustalil po dolgih desetletjih potovanj po vsem svetu.

Meditativni svet vzhodnjaške filozofije, ki je Heiligerju tako blizu, ni le filozofska veja, ampak se razprostira veliko širše in globlje. Tako lahko avtor o umetnosti najprej razmišlja na ontološki in metafizični ravni, nato pa nastopi estetski, čutni in asociativni pristop, s katerim lirično preigrava najrazličnejše motive stvarnosti in jih v verjetno še nedokončanem ciklu abstraktnih fotografij prikazuje kot simbole in metafore.

Njegov zavesten pristop k drugačnemu načinu vizualnega izražanja, razmislek o smiselnosti in pomenu lastnega fotografsko/slikarskega procesa ter o zavedanju odnosa do umetnine, pomembnega (tudi) v procesu konceptualno inovativnega prenosa fotografij na različne nosilce, širjenju sporočilnosti lastnih umetniških del, ki temeljijo predvsem na urjenju očesa in osebnosti avtorja, ter ne nazadnje o posredovanju svoje umetnosti gledalcem po vsem svetu, se je v več kot štirih desetletjih umetnikovega ustvarjanja spreminjal. Postopno, a vendar zaznavno, čeprav je vse njegovo ustvarjanje mogoče razumeti kot konceptualno premišljeno in enovito zastavljeno delo. Ni pa se v zadnjih letih ustvarjanja spremenila njegova minimalistična likovna estetika, saj te (na osnovi fotografij zasnovane) velike podobe na aluminijastih ploščah in prav tako tudi vse tehnično drugačne izvedbe umetnin (slike, risbe, svitki in skulpture) vselej preseva poetičnost. V zadnjih dveh desetletjih morda celo bolj kot kadarkoli prej.

Tatjana Pregl Kobe

Wilhelm Heiliger

Rodil se je 12. septembra 1944 v Ljutomeru. Od leta 1965 do 1972 je študiral slavistiko in filozofijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in na Univerzi v Gradcu (Avstrija), kjer je z disertacijo o Ivanu Cankarju doktoriral iz literarnih ved (leta 1972 je izšla v knjižni obliki pri založbi Slavic Press Ltd v Londonu) in se posvetil tudi proučevanju grafike. V tedanji Jugoslaviji je bil dopisnik za WDR Köln (1971–1974) s tematskim poudarkom na odnosih med Vzhodom in Zahodom ter politiki zmanjševanja napetosti med njima.

Leta 1973 se je preselil v Washington. V Centru za strateške študije (Strategic Studies Center) stanfordskega raziskovalnega inštituta je raziskoval zahodno dojemanje Sovjetske zveze za različne ameriške vladne ustanove. Leta 1975 se je nastanil v Kaliforniji, kjer je na Univerzi Stanford deloval kot pisec in raziskovalec. Izdal je številne knjige o politiki, literaturi, filozofiji in psihologiji. Poleg znanstvenega dela je od leta 1964 prevedel vrsto knjig v nemščino, angleščino in slovenščino, med drugim knjigo Friedricha Nietzscheja *Rojstvo tragedije iz duha glasbe* (Slovenska Matica, Ljubljana, 1970) v slovenščino in knjigo o poeziji Edvarda Kocbeka (s predgovorom Heinricha Bölla) v nemščino. V nemščino in ameriško angleščino je prevedel tudi *Integrale* Srečka Kosovela. Od leta 1970 je član mednarodnega društva PEN.

Sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je posvetil fotografiji, svoja prva umetniška dela je začel ustvarjati leta 1974. Od začetka osemdesetih let je fotografiral predvsem arhitekturne elemente v Mehiki, Kaliforniji in Sredozemlju. Njegova fotografska umetniška dela likovna kritika strokovno poimenuje konkretna fotografija. Njegova dela so v 68 javnih in zasebnih zbirkah, v mednarodnih katalogih, ki so spremljali njegovo delo v tujini, so številne objave o njegovem delu. Imel je 65 samostojnih razstav v pomembnih galerijah in muzejih po vsem svetu (na Kitajskem, v Indiji, Združenih državah Amerike, Mehiki in po Evropi), med njimi zadnja leta pogosteje v Sloveniji. Ob njegovem jubileju je leta 2024 izšla obsežna monografija *Metafizika barve*, ki jo je izdal Kulturni dom Nova Gorica.

Zadnja leta ustvarja v Sloveniji in Italiji. Živi v Novi Gorici.

Odprtje razstave Marjance Jemec Božič
Ko se nasmehne barva

Ponedeljek, 13. januraja 2025, ob 18. uri

Prijazna humorna sporočila, skrita med oblike in barve

Akademska slikarka Marjanca Jemec Božič pripada neformalni skupini ilustratork, ki so kot prve diplomantke novoustanovljene Akademije za likovno umetnost v Ljubljani svoje celotne umetniške opuse posvetile podobam v knjigah in revijah ter se jih je z leti oprijel vzdevek pravljičarke. Tudi zaradi skromne dediščine ali vsaj njene slabše zastopanosti v moderni slovenski likovni umetnosti je nastop štirih slikark, poleg Marjance Jemec Božič še Ančke Gošnik Godec, Marlenke Stupica in nekoliko mlajše Jelke Reichman, tako zelo usodno vplival na razvoj slovenske ilustracije, ki je danes na zavidljivi ravni in deležna mednarodnega ugleda.

Ne le zaradi besedil, ki nagovarjajo sodobnega otroka in, zakaj ne tudi odraslega, ter jim naša umetnica v upodobitvah zvesto sledi, morda še bolj zaradi motivnega sveta, v katerega postavlja literarne junake, so njene ilustracije kot pogledi na znane vedute in pokrajine. Seveda je v neštetih podrobnostih vedno nekaj pravljičnega, skrivnostnega in raje humornega kot resnobnega. Tudi zato so vsem še vedno tako blizu, pa naj smo se ob teh prizorih, kjer ni težko prepoznati Ljubljane, pa celo vroče Afrike ali eksotičnega pragozda tam daleč proti Ekvatorju, že zdavnaj naučili brati in pisati. Bolj kot sama zgodba nas morda podzavestno že dolgo privlačijo predvsem sijoče barve, mikavne podrobnosti, zabavni liki, v katerih nam še vedno uspe najti nekaj novega. V več kot pol stoletja je Marjanca Jemec Božič s svinčnikom in barvicami ustvarila pravo enciklopedijo življenja v dinamičnem mestu, kot je predvsem njena domača Ljubljana, pa resničnih in izmišljenih živalskih bitij, otrok iz soseščine, seveda pa tudi vrsto čarobnih junakov, ki jih je vedno domiselno, velikokrat s kančkom humorja vtihotapila v navidez povsem vsakdanje, nadrobnosti polne podobe iz življenja. Marsikateri dogodek je lahko opazovala neposredno iz svojega doma v središču mesta, ravno prav postavljenega, da se je onkraj obsončenih vélikih oken odpiral širok pogled na bližnji trg in ulico. Nekoč mi je zaupala, da ni imela posebnih vzornikov, je pa vedno znala odkriti toliko zanimivih dogodkov, oseb, živali, predmetov ... v svoji neposredni okolici, da ji motivov kljub ogromni zapuščini še vedno ni zmanjkalo. Tudi zato ni lahko odbrati ilustriranih knjig in knjižic, v katere se je v tem kratkem pregledu še posebej očarljivo podati. Nana, mala opica, ki jo je napisal Josip Ribičič in je prvič izšla leta 1970 v zbirki Cicibanova knjižnica, pozneje pa kot Velika slikanica pri Mladinski knjigi, nedvomno spada med ikonične umetničine stvaritve. Tako pisatelj kot slikarka sta pripoved postavila v džunglo, kamor se s popotovanj kot dekletce iz cirkusa oblečena vrne izgubljena opička Nana. Čeprav nastopajo le živali, predvsem opice, vreščeč papagaj in čudovito zeleni krokodil, vidimo sledove človeka v številnih predmetih, s katerimi se džungelski prebivalci zabavajo,

medtem ko jim glavna junakinja pripoveduje zgodbe o cirkusu. Čeprav so si navidez podobne, ima vsaka opica svoje značajske poteze, predvsem pa skupaj dosegajo učinek prave situacijske komedije. Barvna paleta žari od močnih barv, s katerimi je slikarka obarvala svojo sijajno, odločno zastavljeno risbo. Zelena kulisa eksotičnega pragozda, v katerem je skritih veliko manjših živalskih prebivalcev, celo zelena kača, ki se komaj loči od drugega rastlinja, kar malo spominja na magično podobo kakšnega

Ob Marjanci Jemec Božič stojijo: Mateja Lunar Jemec, Irena Majcen, Suzi Bricelj, Hana Stupica, Maša P. Žmitek, Tanja Komadina, Anja Štefan, Judita Krivec Dragan, Jelka Reichman, Irena Matko Lukan, Eva Mlinar, Tatjana Pregl Kobe, Huiqin Wang, Polona Kosec, Andreja Gregorič, Petra Šutar. Fotografije z odprtja razstave: Marjan Verč

Rousseauja s konca 19. stoletja, znanega po tem, da je svoje sanjske prizore rad postavljal v džunglo. Če raznovrstna drevesa, praproti, ovijalke in veliki listi ustvarjajo prijetno senco, pa se drugi pomembni lik Marjance Jemec Božič, ki je širšemu občinstvu nemara še bolj poznan, tj. Juri Muri Toneta Pavčka, sooča z vročim afriškim soncem in puščavo. Tam je še pesek tako ogret, da je mogoče brez težav speči nojevo jajce. Zabavna in poučna pesem o fantu, ki se ni želel umivati in je v upanju, da bo onkraj morja, kjer so vsi temne polti, lahko živel brez kopanja, ji je bila vedno še posebej blizu. Nedvomno jo je pritegnila humornost sporočila in seveda priložnost za slikanje značilnih živali iz Afrike, kot so sloni, nosorogi, krokodili, kjer je lahko uporabila velike barvne površine, ter zebre, žirafe, ptiči, zanimivi zaradi živahnih vzorcev na koži in perju. Do izraza sta prišla tako njena jasna, avtorsko prepoznavna risba kot smisel za izbor tople barvne palete. Tudi tukaj ne manjka ne drame, ne humorja, celo sproščenega smeha. Kljub navidez strogemu pogledu domačega poglavarja pa je kot v vseh drugih likovnih pripovedih Marjance Jemec Božič svet prijazen in dobrohoten. Ta subtilnost in ljubezen ne le do otrok, ampak tudi do odraslih, do živali in narave, celo do predmetov, še posebej neposredno zrcalijo ilustracije, ki so bolj minimalistične in zaradi ožjega izbora likov utegnejo postati že simboli. Tak je denimo poetičen makov cvet, v katerem sanja droben deček (Čudežni cvet), ali otroško ljubki deklici, ki si obuvata škorenjce (Branka Jurca: Rdeči škorenjci), pa Katka in njen psiček (Branka Jurca) ali pa številni detajli, kjer imajo prav posebno mesto simpatične žuželke.

Marjanca Jemec Božič ima kot večina slikarjev rada barve, pogumno izbira med živahnimi in svetlimi odtenki, kot da ji je ne glede na zgodbo posebej ljubo poletje s svojo žarečo svetlobo in optimizmom. A nič manj ji ni pomembna risba, ki ji je vedno omogočala, da kot klepet hitro in neposredno zapisuje zanimive motive. V razumevanju sveta, ki upošteva vsakdanjo stvarnost in njene podobe – tudi zato je tako blizu sodobnemu otroku, bi jo lahko povezali celo z določenimi izhodišči pop arta v likovni umetnosti. Vendar v svoje sodobne pravljice, tudi če te govorijo o davno minulih dogodkih, nikoli ni vnašala proti potrošniški družbi uperjene geste in je v svojem bistvu ostala prava pravljičarka. Ker je tako rada risala vse po vrsti, od četice ljubkih malčkov na poti v vrtec, pa brenčeče čebele in čmrlje, počasne polže ter celo radovedne gliste in gosenice, ki imajo pomladno zabavo na telohovem vrtiljaku, z nič manj strasti pa trg z mestno hišo v sredi, ki je lahko Ljubljana (Polonca Kovač) ali pa umišljeno prizorišče pravljičnega dinozavra Pika (Leopold Suhodolčan), in vse do pikolovsko zloženih sardelic prodajalca rib, je bila enako uspešna v zabavnih in poučnih besedilih. Umetnica rada pove, da se zna ob slikanju tudi zabavati, kar zlahka opazi bralec/gledalec, ko se včasih že skoraj z drobnogledom sprehaja med obloženimi stojnicami, kuka v notranjost hiš, lepo po mestno zloženih eno ob drugi, sledi temnim silhuetam v zavetje grmovnic in se kar mimogrede naleze humorja s podob. Marjanca Jemec Božič je ena tistih slikark,

ki ustvarja z lahkoto, včasih celo spontano, besedna pripoved pa je prej navdih za nove likovne podobe kakor naloga, ki jo mora čim bolj dosledno uresničiti. Njene ilustracije so zato polne inovativnih rešitev, v katerih se na prav poseben način srečujejo celo taka nasprotja, kot sta disciplina na eni in prepuščanje sanjarjenju na drugi strani, otroško zaupljiva klepetavost in ogovorna drža zrelosti. Zleknjena kamela v puščavi, ob kateri sta za hip varno zaspala mala utrujena popotnika Juri Muri in njegov prijatelj (Juri Muri drugič v Afriki), z enim očesom budno nadzira dogajanje. Morda pa se gledalcu malo tudi smehlja. Tako kot avtorica, ki se s prijaznim humorjem rada obrača na vse nas, majhne in velike, ki listamo njene knjige in odkrivamo sporočila, ki nam jih je skrila med oblike in barve.

Judita Krivec Dragan

Marjanca Jemec Božič se je rodila 16. septembra 1928 v Mariboru, a se je družina že kmalu preselila v Ljubljano. Na Poljanah je obiskovala osnovno šolo in pozneje gimnazijo ter diplomirala iz slikarstva na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Uredništvo Delavske enotnosti je bila njena prva služba, tam je risala portrete in druge motive za potrebe časopisa. Je ena prvih likovnih umetnic, ki se je posvetila izključno področju ilustracije in je vse od poznih petdesetih let prejšnjega stoletja redno objavljala v revijah za otroke in mladino, kot so Kurirček, Ciciban, Cicido, Čebelica in druge. Poleg klasičnih pravljic in pesmaric je ilustrirala številna dela sodobnih slovenskih pisateljev in pisateljic za otroke, predvsem pri založbi Mladinska knjiga, ki je takoj po koncu II. svetovne vojne začela s kakovostnim programom leposlovja za mlade. Je avtorica nekaterih antoloških del iz zbirke Velika slikanica, med drugim Nana, mala opica (Josip Ribičič), Juri Muri v Afriki (Tone Pavček), Mala Marjetica in

Povodni mož (Vida Brest), Piko Dinozaver (Leopold Suhodolčan), V mestu (Polonca Kovač), Kotiček na koncu sveta (Anja Štefan); z izvirnimi ilustracijami pa je zaznamovala tudi številne knjige iz drugih zbirk in založb. Nekatere so tudi prevedene v druge jezike. Sodelovala je na vseh pomembnih razstavah ilustracije doma in v mednarodnem prostoru ter za svoj umetniški prispevek prejela večino priznanj in nagrad, ki jih strokovna javnost podeljuje za to področje. Med drugim: Prix Japon za televizijsko ilustracijo (1971), priznanje za Unicefovo voščilnico Otroci na vasi (1974), Kajuhovo in Levstikovo nagrado za ilustracijo (1981), Levstikovo nagrado za življenjsko delo (2003) in nagrado Hinka Smrekarja za življenjsko delo (2006). Živi in ustvarja v Ljubljani.

Odprtje stalne razstave Marjana Verča na Reaktorju IJS

Po samostojni razstavi Marjana Verča Varuhi formule v Galeriji Instituta "Jožef Stefan" (6. november 2023) je pomensko dopolnjena razstava fotografij Varuhi formule za stalno našla svoje mesto v prostorih reaktorja, kjer so del filma tudi snemali. Ob udeležbi vodstva IJS ter ljubiteljev fotografije, smo razstavo, ki je sicer na ogled že od septembra 2024, svečano odprli 19. februarja 2025.

Marjan Verč je bil na snemanju filma Varuhi formule režiserja in scenarista filma Dragana Bjelogrlića, kjer je po službeni dolžnosti s svojim fotografskim aparatom lahko spremljal dogajanje in dokumentiral ta – za reaktor Triga – tako izjemen dogodek. To svojevrstno izkušnjo, ki se zgodi verjetno enkrat v življenju, in odlično vzdušje, ki izpostavlja mnogo skupnih lastnosti sodelavk in sodelavcev na reaktorju in filmske ekipe iz na videz tako različnih svetov, je na

Foto: Radojko Jaćimović

28 izbranih fotografijah Marjana Verča predstavljeno na tej razstavi. Vabljeni k ogledu!

Uredništvo

Navadni lapuh (*Tussilago farfara*)

Rastlina, ki smo jo že vsi srečali, saj pri izbiri rastišča ni posebno izbirčna in uspeva pravzaprav po vsej Sloveniji, je navadni lapuh. Ker pa svoje okroglasto srčaste liste požene, šele ko odcveti, se nam nehote zgodi, da njegovih živo rumenih socvetij – koškov ne pripišemo tej vrsti, čeprav liste vsi poznamo.

Njegova od 5 do 15 cm visoka cvetna stebla poženejo iz podzemnih poganjkov, olistana pa so z rjavkastimi luskolisti. Na vrhu cvetnega stebla se razvije eno socvetje, ki spominja na en velik cvet in je po zgradbi zelo podobno socvetju marjetice, zato obe vrsti uvrščamo v isto družino – nebinovke (Asteraceae). Košek, kot to socvetje imenujemo, pri lapuhu sestavljajo rumeni cevasti cvetovi v sredini in rumeni jezičasti (pri marjetici beli) cvetovi, ki cevaste obdajajo.

Med zorenjem plodov se steblo močno podaljša in je ob zrelosti semen visoko tudi 40 cm. Ko semena dozorijo, lapuh spominja na t. i. regratovo lučko, a je lapuhovo steblo tudi v tej fazi olistano z luskolisti, medtem ko je regratovo steblo neolistano.

Lapuhovi veliki, dolgopecljati listi s srčastim dnom v premeru merijo med 10 in 20 cm, so nekoliko »oglati« in topo nazobčani, vrh zobcev pa je črn. Spodnja stran listov je belo volnatodlakava, tudi po žilah. Na videz zelo podobni so listi sorodnih repuhov (rod *Petasites*), vendar so listi dveh najpogostejših vrst tega rodu še veliko večji od lapuhovih. Med cvetenjem, praviloma od marca do maja, pa je lapuh nezamenljiv.

Navadni lapuh je pionirska vrsta, ki s svojimi letečimi semeni hitro osvoji neporasle vlažne kraje, kot so obdelana tla, nabrežja, peščena ali kamnita nasutja oziroma nasipališča in robovi cest.

Navadni lapuh so včasih veliko uporabljali za lajšanje različnih zdravstvenih težav in tegob, vendar rastlina poleg zdravilnih učinkovin vsebuje tudi strupene snovi, zato danes za uporabo v medicini gojijo posebne sorte, ki teh alkaloidov ne vsebujejo.

Jošt Stergaršek

Viri:

Bildatlas der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands, H. Haeupler in T. Muer, Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 2000.

Flora Croatica Database – spletna stran (marec 2025, dostopno na: https://hirc.botanic.hr/fcd/)

Gradivo za Atlas flore Slovenije, N. Jogan et. al., Center za kartografijo favne in flore, 2001.

Mala flora Slovenije: ključ za določanje praprotnic in semenk, A. Martinčič et al., Tehniška založba Slovenije, Ljubljana, 2007.